

Ekslibris Sanatında Kozmos Olgusu

Doç. Tevfik İnanç İlisulu
Başkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve
Mimarlık Fakültesi
Çizgi Film ve Animasyon Böl. Başkanı
ilisulu@baskent.edu.tr

Makalenin tamamı
10 Temmuz 2018'de kabul edildi

Özet

Bir sanat dalı olarak Ekslibris, ortaya çıkışından günümüze klasik baskı yöntemlerinin yanında teknolojinin ivmelendirmesiyle yeni tekniklerle de üretilmektedir. Bu süreç içerisinde çok çeşitli içeriklere sahip tasarımlar yapılmıştır/yapılmaktadır. Ekslibris sanatçısının yaratıcı bakış açısıyla müzik, doğa, kadın gibi uzayda ekslibris konularından biridir. Ancak uzay biliminin geldiği bugünkü noktada sınırlar aşılmış sekiz gezegenli güneş sistemimizin evrende ne kadar küçük bir yere sahip olduğu görülmüştür. Yaratıcı bilim ve yaratıcı düşünce sayesinde artık çok daha uzakları keşfedebiliyor, galaksimizin nasıl görüldüğünü, diğer galaksilere olan uzaklığımızı ve evrenin büyüklüğünü kavrayabiliyoruz. Bu çalışmada, ekslibris sanatı içerisinde uzayın, daha doğrusu uzayda bulunan tüm maddeleri ve enerji biçimlerini içeren kozmos'un nasıl ele alındığı konuları tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ekslibris, Kozmos, Tasarım

Giriş

Sanat ve bilim tarih boyunca çok yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. İkisi içinde çıkış noktası yaratıcılıktır. Yaratıcılık insan zihninin en değerli ve en şaşırtıcı özelliğidir (Margaret, 1994, s.1). Sanat yada bilimin hangi alanında olursa olsun yaratıcılık vazgeçilmezdir. Yazılı tarihe baktığımız zaman görülmektedir ki; bilim insanları sanatla ilgilenmiş hatta sanatçıların kendisi bilim insanı olarak nitelendirilmişlerdir. Günümüzde de hem sanat hem bilim üzerinde çalışan, bu alanlarda üretim yaparak sanat ve bilime katkı sağlayan sanatçı bilim insanları bulunmaktadır. Yaratıcılığın aynı potada eridiği bu iki alan geleceğe de ışık tutmakta, yön göstermektedir. Bilim ve özellikle teknoloji alanında ki gelişmeler tamamen yaratıcı düşünce ürünleridir. Sanatçı ruhu olmayan bir bilim insanının yaratıcı olabilmesi ise çok güçtür. Sanat ve bilim, insanı ve hayal gücünü birleştirebilme yeteneği sayesinde yaratıcılık için en kalıcı reçetedir (Isaacson, 2017, s.9).

Görsel 1: Leonardo Da Vinci Çizimi: Kanadı hareket ettirecek düzenek tasarımı, Torino, İtalya

Eğitim penceresinden bakılacak olursa, özellikle üniversiteler açısından sanat ve bilim, her zaman farklı fakültelerin etki alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki alan ya fen/mühendislik bilimleri yada güzel sanatlar olarak ayrı ayrı değerlendirildi ve değerlendirmeye devam ediyor. Oysa her ikisinin de kesişim noktası olan yaratıcılık, üretim ve düşünce ön plana alındığında birbirlerinden beslendikleri görülmektedir.

Bilim İnsanı ve Sanatçı

On beşinci yüzyıl, buluş, keşif ve bilginin yeni teknolojilerle yayılma zamanıydı. O tarihlerde yaşayan ve en bilinen sanatçı/bilim insanı şüphesiz ki Leonardo da Vinci'dir. Zamanının ötesinde bir sanatçı olarak bugün kullandığımız bir çok teknolojiyi o yıllarda düşünerek/hayal ederek eskizlerini çalışmıştır (Görüntü 1, Görüntü 2) (www.arthipo.com).

Görsel 2: Leonardo Da Vinci Çizimi: Uçan makine tasarım çizimleri, Milano, İtalya

Görsel 3: Wright kardeşlerin başarıyla gerçekleştirilen ilk uçuşları, North Carolina

Yaratıcı sanatsal ve bilimsel düşüncesiyle Da Vinci çalışmalarıyla kendinden sonraki sanatçı ve bilim insanlarına yeni ufuklar açmıştır. Belki de Wright kardeşlerin 17 Aralık 1903 yılında başarıyla gerçekleştirilen ilk uçuşlarına yol göstermiş öncü olmuştur (Görüntü 3).

Bir diğer tanınmış sanatçı ve bilim adamı Ernst Haeckel'dir. 1834-1919 yılları arasında yaşamış bir biyolog olan Haeckel, evrim teorisi ve Darwin üzerine çalışmalar yapmıştır. Özellikle bitki ve hayvan türlerini detaylı inceleyerek çalışmalarını sürdürmüştür. Çalışmaları sonucunda türlerin evrimsel gelişimi teorisini geliştirmiştir. Böylece Darwin'in çalışmalarına katkı sağlayarak onları geliştirmiş ve biyogenetiğin temel yasasını oluşturmuştur. Ancak onu asıl farklı özelliği yaptığı tüm çalışmaları ve incelemelerini detaylı olarak çizmesiydi. Çok iyi bir illüstratör olan Haeckel, incelediği türlerin tüm organizmaların çizimleriyle gerçekte birer sanat eseri yaratmıştır. Bu illüstrasyonları sayesinde çok geniş kitlelere ulaşarak, hem Darwin'in teorilerini hem de üzerinde çalıştığı biyoloji biliminin toplum tarafından ilgi görmesini sağlamıştır (Görüntü 4) (Haeckel, 1974, s.9-12).

Görsel 4: Ernst Haeckel illüstrasyonları

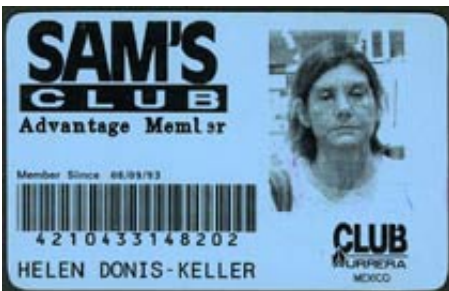
Günümüze geldiğimiz zaman sanatı bilimle birleştiren önemli ve farklı sanatçılardan biri de Theo Jansen'dır. Üniversitede fizik eğitimi alırken buradan ayrılarak 7 yıl resim ve sanat eğitimi almıştır. Sonrasında yaptığı kinetik heykellerle adından söz ettirmiş bir sanatçıdır. Asıl amacı; enerjisini

rüzgardan alan kendi kendine hareket eden mekanizmalar üretmektir. 27 Mayıs – 5 Eylül 2016 tarihleri arasında “Strandbeest: The Dream Machines of Theo Jansen” adlı sergisinde “Kumsal Yaratıkları” ismini verdiği mekanik robotlarını sergilemiştir. Bir çok izleyici bu orman hayvanlarının ne kadar gerçeğe yakın hareket ettiğini övgüyle anlatmaktadır. Jansen kendi ifadesiyle “bildiğimiz doğal dünyayı kopyalamak, eski evrimi tekrarlamak değil, yeni hayvanlar yaratmak istiyorum” demektedir (www.bbc.com). Bu tasarımları günümüzde kendi kendine hareket edebilen robot çalışmalarına ilham vermektedir (Görüntü 5).

Görsel 5: Theo Jansen ve Kumsal Yaratığı

Gerçekte doğanın, tabiatın ve tabii ki kozmosun içinde hem bir bilim hem de bu bilimin oluşturduğu kusursuz bir sanat söz konusudur. Bilim ve sanatı birleştiren bir diğer örnek; Olin Koleji’nde Biyoloji ve Sanat Profesörü olan Helen Donis-Keller’dır. Keller’a göre; “hem sanat hem bilim dünyayı kendi gözünden yorumlar, olayları ve varlıkları bizler için anlaşılır kılarlar; tek farkları birinin bunu deneyler yaparak nesnel bir biçimde ortaya koyması -çünkü bir bilim insanı her zaman gerçek, doğru olmak zorundadır-, diğerinin ise öznel, kendi yorumuyla ortaya koymasıdır. İkisi de bizlere çalışmalarını ilan eder ve onlara bakmamızı ister, çünkü çalışmaları, eserleri bir uzun emek dolu bir süreçten geçmiştir ve her ikisi de yaratıcılık içermektedir”. “Genotip: Fenotip Projesi” adını verdiği çalışmasında, Sam Mağazası’nın verdiği kimlik fotoğrafını baz alarak kendi DNA diziliminden çıkabilecek genotipleri ve bu genotiplerden doğabilecek fenotipleri karşılaştırmış, bu karşılaştırmalar sonucunda 6 farklı genotip dizilimden 176 farklı fenotip elde etmiş, bu

Görsel 6: Sam Mağaza Kartı

fenotiplerin haritalarını çıkarmış ve bu fenotipleri kimlik fotoğrafını dijital resim programında oluşturarak sergilemiştir (Görüntü 6, Görüntü 7, Görüntü 8) (gazetesu.sabanciuniv.edu).

Görsel 7: Sam Mağaza Kartı Fotoğrafının İşlenmiş Hali

Görsel 8: Genotip: Fenotip Projesi Sergileme

Exlibris, bir ihtiyaç grafiği olarak doğmasına karşın, estetik kaygılarla yapılan özgün yapıtlardır (Pektaş, 2014, s.1-9). Bir sanat dalı olarak ekslibris tasarımlarının zaman içerisinde hem üretim hem de içerik olarak bilim ve teknolojiyle birlikte geliştiğini görebiliyoruz. Bu gelişim ile birlikte, pop-up ekslibris, hologram ekslibris, üç boyutlu ekslibris gibi farklı formlarda bazı yaklaşımlar denenmektedir (Görüntü 9) (www.aed.org.tr).

Görsel 9: Cem Gül (Türkiye) / CGD / 2015

Görsel 10: Andreas Bloch (Norveç) / X2 / 1917

Ekslibrise içerik olarak bakıldığında kadın ve doğa en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Kadın imgesi tüm sanat ve insanlık tarihi boyunca çok sayıda mesaj barındırdığı için yoğun olarak kullanılmıştır. Başta doğurganlık olmak üzere, güzellik, zarafet, güç, şehvet, erotizm, günah, özgürlük gibi birçok konuyu temsil ettiği söylenebilir. Bu yüzden tarih boyunca her sanat dalı için ilgi odağı olmuştur.

Ekslibris sanatı içinde bu kaçınılmazdır ve belki de kadın en çok sık kullanılan konudur. Yan tarafta yer alan ekslibris (Görüntü 10); kadın ögesi ile erotizmi imgelerken aynı zamanda güç, savaş ve şiddeti ifade etmektedir. Diğer ekslibris (Görüntü 11) erotizm, doğa, bilim ve kitap konularını içermektedir. Bir diğer ekslibris (Görüntü 12) ise Erotizm, mitoloji, Adem-Hava ilişkisi, kanatlarla özgürlük ve oyuncak zebra ile çocuksu bir imgelem söz konusudur.

Görsel 11: Robert Cairns Dobson (Amerika) / X2 / 1930

Görsel 12: Sergey Hrapov (Ukrayna) / C3-C5-C7 / 2004

Görsel 13: Jos. Damberger (Almanya) / P1 / 1900

Ekslibrislerde içerik olarak en sık kullanılan diğer bir konu olan “doğa”nın aslında kadınla özdeşleştiği görülür. Her ikisi de hayatın devamlılığını, doğurganlığı, bereketi ve güzelliği ifade etmektedirler. Yan tarafta yer alan ekslibriste (Görüntü 13) genel bir doğa tasviri yapılırken kadın-erkek figürü ön planda kullanılmış, aynı zamanda kitap imgesiyle bilginin ifade edildiği söylenebilir. Diğer ekslibriste (Görüntü 14) ise doğanın doğurganlığı ifade edilmiş polenlerin rüzgar ile dağılması hayatın devamlılığını bizlere göstermektedir.

Ekslibris ve Kozmos

Kozmos olmuş ya da olacak her şeydir. Evreni oluşturan canlı ve cansız varlıkların birbirleriyle derinden uyumlu bağlarının gizlerini içerir. Evrende bulunan tüm maddeler ve enerji biçimlerinin tümüdür (Sagan, 2016, s.17-18). Burada akla gelen soru şöyledir: Ekslibris sanatı içerisinde böylesi geniş bir konu ne kadar yer bulabilmiştir? Genel olarak baktığımız zaman uzay ile ilgili bazı çalışmaların konu olarak kullanıldığı görülmektedir. İnceleyecek olursak; 1957 yılında yapılan ekslibriste (Görüntü 15), bir yıldız ve yörüngesinde bir çok gezegen görülmektedir. Ancak bunun bir kara delik olma ihtimalide vardır. Sanatçı eğer bu yaklaşım biçimiyle düşündüyse bu ekslibrisin konusunun kozmos olduğu söylenebilir.

177

Görsel 14: Jozef Dusik (Çek Cumhuriyeti) / C3 / 1979

Görsel 15: Muggi Wille-Nielsen (Danimarka) / C3 / 1957

Görsel 16: Edward Grabowski (Polonya) / X3
/ 1963

1963 yılında hazırlanan bu ekslibriste sanatçının, 1961 yılında Rusya'nın ilk insanlı uzay aracını yörüngeye göndermesi ve Amerika'yla aralarında bir uzay yarışının başlamasından etkilendiği görülmektedir (Görüntü 16). Bunun etkisiyle çalışmada, uzayda yürüyen astronotlar, güneş ve dünyanın merkezde olduğu görülmektedir.

1969 yılına gelindiğinde artık aya ilk insan ayak basmış ve bu durum uzay bilimi ve kozmos için bir dönüm noktası olmuştur. İster istemez bir çok sanatçı bu durumdan etkilenmiş ve çalışmalarında bu konuyu ele almışlardır. 1970 yılında yapılan ekslibriste (Görüntü 17) sanatçı ay üzerinde astronot ve uzay aracını imgeleyerek günceli yakalamaya çalışmıştır.

Aynı yıllarda uzaya insan gönderilmesi ve uzay mekiklerinin artık insanlar tarafından tüm dünyada televizyon ve gazetelerden izlenmesi, oyuncak sektöründe uzay oyuncaklarının satışlarının patlamasına yol açmıştır. Bu durumdan etkilenen sanatçı 1973 yılında yaptığı çalışmada bir çocuk ve elinde bir uzay roketini betimlemiştir. Burada çocuk elindeki oyuncakla gerçek bir uzay roketini karşılaştırmaktadır (Görüntü 18).

Görsel 17: Laszlo Lazar Nagy (Macaristan) /
P1 / 1970

Görsel 18: Johannes Juhansoo (Estonya) / X1 / 1973

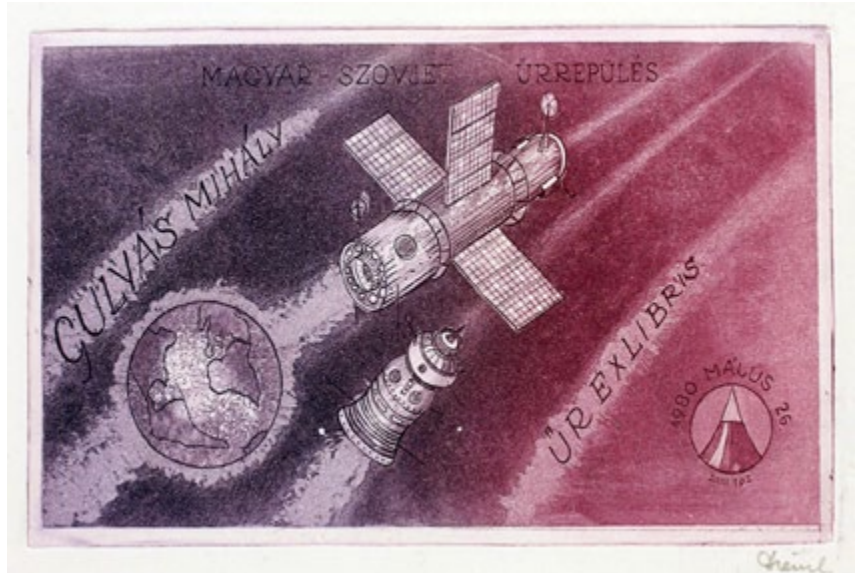
Görsel 19: Jana Krejčová (Çek Cumhuriyeti) / X3 / 1975

Ekslibriste kozmos olgusu çok farklı biçimlerde de ifade edilmeye çalışılmıştır. 1975 ve 1979 yıllarında yapılan ekslibrislerin (Görüntü 19, Görüntü 20) konusu uzay ve kozmos olmasına rağmen, tamamen yıldızların yerleri ve yer değişimlerinden geleceği okuma olarak adlandırılan astrolojiye dayalı çalışmalardır.

1980'li yıllara gelindiğinde artık dünya yörüngesine uyduların yerleştirilmesi, diğer gezegenlere de roketlerin gönderilmesi, sanatçılar üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Alta tarafta bulunan ekslibriste (Görüntü 21) dünya yörüngesine bir uydu gönderilirken, başka bir gezegene de roket fırlatıldığı görülmektedir.

Görsel 20: Tit Simionescu (Romanya) / C3 / 1979

Görsel 21: Victor Daniel (Macaristan) / C3 / 1980

Sonuç

Düzen içerisinde bir evren olarak tanımlanan kozmos, sonsuz ve tükenmez bilgiyi bizlere sunmaktadır. Gelişen teknoloji ve olanaklar bilgiye ulaşımı kolaylaştırırken merak duygusunu da tetiklemektedir. 1902 yılında Georges Méliès olağanüstü sinema hileleriyle “Aya Seyahat” adlı filmi çekti ve 67 yıl sonra insan aya ayak bastı. Méliès çektiği filmle bilim insanlarının bakış açılarını değiştirdi bir bakıma belki de onları yönlendirdi. Kozmosda bulunan sonsuz bilgi, hem bilim insanlarına hem de sanatçılara yeni kapılar açmaktadır. Bu durum, ekslibris sanatçılarının kozmosun sonsuz ufkunda yepyeni etkili ve farklı tasarımlar yapmalarına olanak sağlayabilir.

Bu yaptıkları yaratıcı tasarımlar bilim insanlarına ilham verebilir, onları yönlendirebilir. Prof. Dr. Carl Sagan'ın 80 li yıllarda uzay bilimini popüler hale getirerek kozmosun herkes tarafından ilgiyle izlenmesini sağlaması gibi, günümüz sanatçıları da kendi kendimizin keşif yolculuğu olan kozmosdan yararlanarak ekslibris sanatının geniş kitlelerce fark edilmesine katkıda bulunabilirler.

Kaynakça

Haeckel, E. (1974). Arts Forms in Nature (Dover Pictorial Archive Series). New York: Dover Publications.

Isaacson, W. (2017). Leonardo Da Vinci. New York: Simon & Schuster.

Margaret, B. (1994) Dimensions of Creativity. London: The MIT Press Cambridge.

Pektaş, H. (2014). Türkiye'de Ekslibris. Exlibrist Dergisi, 1(1), 1-9.

Erişim adresi:

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/207703>

Sagan, C. (2016). Kozmos Evrenin ve Yaşamın Sırları (R. Aşçıoğlu, Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar.

Elektronik Kaynaklar

www.arthipo.com. Erişim: 11.05.2018

<https://www.arthipo.com/artblog/unlu-klasik-tablolar/leonardo-da-vincinin-cizimleri-taslaklari.html>

www.bbc.com. Erişim 14.05.2018

https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2014/12/141205_vert_cul_yuruyen_iskeletler

gazetesu.sabanciuniv.edu. Erişim: 15.05.2018

<http://gazetesu.sabanciuniv.edu/tr/2016-03/bilim-sanatla-bulusursa>

www.aed.org.tr. Erişim: 19:05.2018

<http://www.aed.org.tr/tr/galeri/page/3>